

AGNIESZKA WYSOCKA

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz

**Ogólnopolska konferencja naukowa z cyklu
„Architektura Miast” VII – *Architektura
w służbie potrzebujących – szpitale, przytułki,
ochronki w XIX i w 1. połowie XX wieku*
(Kujawsko-Pomorskie Centrum Kultury
w Bydgoszczy, Salon Hoffman, 19 września 2019)**

Od 2008 roku Kujawsko-Pomorskie Centrum Kultury w Bydgoszczy i Towarzystwo Miłośników Miasta Bydgoszczy organizuje cyklicznie sesje naukowe tematycznie związane z architekturą (dotychczas zajmowano się m.in. operami, filharmoniami, teatrami, architekturą mieszkaniową, sakralną, terenami zielonymi czy miejscami pamięci w przestrzeniach miast). Wybór tego, co działo się w architekturze i urbanistyce XIX i XX wieku, nie jest przypadkowy. Na ten okres przypadł dynamiczny rozwój Bydgoszczy. Miasto rzadko jednak pojawiało się w kręgu zainteresowań historyków architektury. Analiza tkanki miejskiej prowadzona od przeszło 20 lat w Pracowni Dziedzictwa Kulturowego KPCK w Bydgoszczy (wcześniej Pracowni Dokumentacji i Popularyzacji Zabytków przy Wojewódzkim Ośrodku Kultury w Bydgoszczy) pokazała (i wciąż pokazuje), że w mieście, jeśli chodzi o urbanistykę, wiele elementów wpisuje się w trendy panujące w Europie, i że wiele oryginalnych zjawisk uzupełnia obraz polskiej architektury. Ukazanie tych zjawisk na szerszym tle pozwala na wyciąganie wniosków i na ich „szerszy” ogląd. Okazją do takich analiz są spotkania w gronie badaczy z polskich ośrodków naukowych i muzealnych.

Konferencja, która odbyła się we wrześniu 2019 roku, dotyczyła architektury szpitalnej i związanej z pomocą dla potrzebujących opieki.

Zaproszenie do komitetu naukowego przyjęli: prof. dr hab. Jacek Woźny (rektor Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy), dr hab. Hanna Grzeszczuk-Brendel (Politechnika Poznańska, Wydział Architektury), dr hab. Marek Romaniuk (Archiwum Państwowe w Bydgoszczy). Nad konferencją honorowy patronat objęli: marszałek województwa kujawsko-pomorskiego Piotr Całbecki, prezydent Bydgoszczy Rafał Bruski, kujawsko-pomorski wojewódzki konserwator zabytków Sambor Gawiński.

W oparciu o postępy w medycynie i higienie dokonujące się w XIX wieku pojawiały się nowe koncepcje dotyczące budowy szpitali i budynków dla osób potrzebujących opieki. Ich liczba rosła w XIX-wiecznych miastach ze względu na patologie towarzyszące dynamicznej urbanizacji i rozwojowi demograficznemu: pogorszyła się sytuacja zdrowotna, wybuchały epidemie, rosła liczba bezdomnych i dzieci pozbawionych opieki. Również wojny przyczyniały się do konieczności tworzenia placówek dla ofiar, w pierwszej kolejności dla żołnierzy, ale też sierot i uciekinierów z terenów objętych konfliktami. Powstawanie takich instytucji było nie tylko wynikiem indywidualnej empatii i filantropii wynikających z przesłanek religijnych i obyczajowych, ale w coraz większym stopniu zaczęło być uważane za obowiązek samorządów i państwa. Architekci, którzy podejmowali się projektowania tego typu obiektów, nie mieli łatwego zadania – działali w przestrzeni bólu, cierpienia, samotności, a zaofiarować musieli nie tylko budynki funkcjonalne, ale też „przywracające” wiarę i nadzieję. Mając na uwadze racjonalne rozplanowanie wnętrza, nie zapominano o miejscach wspólnych, o zieleni (werandach, ogrodach, dziedzińcach), rozpatrywano rolę światła, kolorów ścian, wydzielano strefy *sacrum* (kaplice). Czy zawsze udawało się stworzyć optymalne warunki dla potrzebujących? Jak szczytne idee miłosierdzia zderzały się z trudną rzeczywistością XIX i początku XX wieku?

Na te tematy spróbowali odpowiedzieć badacze zaproszeni do udziału w konferencji. Za wprowadzenie do problematyki można uznać wystąpienie dr Emilii Ziółkowskiej (UMK w Toruniu): *Komfortu niepotrzebna, ale dobrych warunków potrzeba koniecznie. Poglądy architekta Franciszka Tournelle'a na budownictwo szpitalne*. Działający przede wszystkim na terenie zaboru rosyjskiego architekt Franciszek Tournelle (1818–1880) jako jeden z pierwszych zwracał uwagę na odrębność architektury szpitalnej, zgodnej z wytycznymi powstających

od 2. połowy XIX wieku towarzystw higienistów. Aby nie dopuścić do rozprzestrzeniania się chorób ówcześni architekci chętnie projektowali kompleksy szpitalne, gdzie w poszczególnych pawilonach izolowano konkretne choroby. W interesującym badaczy okresie wraz z rozwojem medycyny budowano ośrodki specjalistyczne, w tym, wraz z postępem psychiatrii, szpitale dla umysłowo chorych. Tutaj projektanci, oprócz stworzenia odpowiednich warunków do leczenia, postulowali wytyczanie terenów zielonych (przyszpitalne parki i ogrody, wraz z terenami pod uprawę, gdzie powracający do zdrowia mogli, w ramach rekonwalescencji, również pracować). Takie tematy przedstawili dr inż. arch. Robert Gawęł (Muzeum Historyczne Miasta Krakowa): *W krajobrazie zdrowy duch, czyli o Zakładzie dla Nerwowo i Umysłowo Chorych w podkrakowskim Kobierzynie* i mgr Maciej Kędziński (UAM w Poznaniu/Instytut Kultury Europejskiej UAM w Gnieźnie): *Szpital „Dziekanka” w Gnieźnie. Losy szpitala w latach 1891–1945*. Część wystąpień dotyczyła tematyki szpitalnictwa w wybranych ośrodkach miejskich, ukazanych w ich rozwoju chronologicznym, czego przykładem prezentacja mgr. inż. arch. Bogusława Małuseckiego (Archiwum Państwowe w Katowicach/oddział w Gliwicach): *Szpitala i domy dziecka w Gliwicach XIX – 1. poł. XX wieku* czy mgr Anny Kotowicz (Uniwersytet Gdański): *Szpitala międzywojennego Lwowa. Wybrane przykłady placówek medycznych działających na terenie miasta do wybuchu II wojny światowej*. Bardzo ciekawy problem poruszyła mgr Ewa Kalnoj-Ziajkowska (Politechnika Warszawska): *Przedszkola i żłobki w programie funkcjonalnym wzorcowego socjalistycznego osiedla. Przykład warszawskiego Muranowa Południowego (1947–1952)*. W powojennych warunkach powstawały wzorcowe placówki dla najmłodszych, a przy projektach współpracowali architekci i pedagodzy, próbujący w bardzo trudnych czasach tworzyć enklawy dla wychowywania najmłodszych obywateli i wypracowywać wzorce dla podobnych placówek w całej Polsce.

Na ogólnopolskim tle zaprezentowali się również badacze bydgoskiej architektury. Na podstawie zachowanych raportów francuskiego lekarza armii napoleońskiej, stacjonującego w Bydgoszczy na początku XIX wieku, mgr Krystian Strauss (Pracownia Dziedzictwa Kulturowego KPCK w Bydgoszczy) odtworzył topografię polowych szpitali lokowanych w mieście i przedstawił listę chorób związanych z forsownymi marszami, rozprzestrzeniającymi się infekcjami,

zagrożającymi nie tylko żołnierzom francuskim, ale również mieszkańcom: *Francuskie szpitale wojskowe oraz sytuacja medyczna w Bydgoszczy od wkroczenia wojsk napoleońskich do końca 1807 roku*. Mgr Bogna Derkowska-Kostkowska (Pracownia Dziedzictwa Kulturowego KPCK w Bydgoszczy) przeanalizowała projekty szpitali przygotowywane w 2. połowie XIX wieku przez związanego z Bydgoszczą architekta: *Bydgoskie szpitale miejskiego radcy budowlanego Wilhelma Lincke*. Natomiast mgr Piotr Winter (Pracownia Dziedzictwa Kulturowego KPCK w Bydgoszczy) przypomniał historię obecnej siedziby Kujawsko-Pomorskiego Centrum Kultury w Bydgoszczy. Pierwotnie była to specjalistyczna placówka dla potrzebujących opieki małych dzieci, wzniesiona na przełomie XIX i XX wieku, podobnie jak inne tego typu na terenie Cesarstwa Niemieckiego, z inicjatywy kobiecych towarzystw charytatywnych: *Historia i architektura dawnego zakładu leczniczego dla niemowląt Auguste-Victoria-Heim*.

Wystąpienia wygłoszone podczas wrześniowej konferencji zostaną, wzorem poprzednich lat, zebrane i opublikowane w recenzowanym tomie studiów.